A.Ş.NAMƏTOVA
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
e-mail: a.namatova@adu.edu.az

Azərbaycan Dillər Universiteti
(Bakı şəh., R.Behbudov küç., 134)

:10.62021/0026-0028.2024.2.225

XARİCİ DİLLƏRİN TƏDRİSİNDƏ MÜASİR METOD VƏ TEXNOLOGİYALAR

Xülasə. *Azərbaycanın müstəqil respublika kimi dünya dövlətləri sırasına qoşulması aparıcı dillərin, ilk növbədə, müasir dünyada qlobal ünsiyyət vasitəsi statusunu əldə etmiş, xüsusi əhəmiyyətə malik olan ingilis dilinin öyrənilməsini və kommunikativ məqsədlərlə istifadə olunmasını zəruri şəkildə ön plana çəkir. Pedaqogikada müəllimlərin praktik təcrübəsinin öyrənilməsi və ümumiləşdirilməsi əsasında, tədris prosesinin həyata keçirilməsi üçün özəl şərtlər və şərtlərin müxtəlif kombinasiyalarına görə tədris metodlarının seçilməsinə dair müxtəlif yanaşmalar inkişaf etmişdir.*

Açar sözlər: *tədris, xarici dil, metodika, nitq fəaliyyəti, müasir texnologiyalar*

Giriş. Bildiyimiz kimi, ənənəvi tədris metodları var. Müasir tədris metodları da fərqlənir. Ənənəvi texnologiyalar izahlı və illüstrativ tədris metodu üzərində qurulmuşdur. Müəllim şagirdlərə yeni material təqdim edir və müşayiət olunan material müəllimin monoloqu şəklindədir. Şagirdlər müəllimin tapşırıqlarını dinləyir və yerinə yetirirlər və sonra material əzbərlənir. Bu texnologiyanın mənfi tərəfi tələbələrin ünsiyyət bacarıqlarının aşağı səviyyədə olması, ətraflı cavabları və öz baxışlarının olmamasıdır.

Müəllim, müəyyən şərtlər və tələblər kompleksini əsaslandıraraq, şifahi, vizual və ya praktik metodların, reproduktiv və ya araşdırma metodlarının, işin müstəqil idarə edilməsi, nəzarət və özünü idarə etmə metodlarının seçilməsi barədə bir sıra qərarlar qəbul edir. Çox sayda yanaşma, təlim üsulların klassifikasiyası tədqiqat obyektinin çətinliyi həmçinin cəmiyyətin modern məktəbə verdiyi vəzifələr ciddi bir şəkildə izah edilir. Məktəb üçün yeni tələblər işığında elm adamları həmçinin metodistlər sözügedən tələblərin çözümünə ən effektiv töhfə verəcək bu cür təlim üsulları axtarışındadırlar. Ənənəvi və müasir tədris texnologiyaları arasındakı fərqlərin nə olduğunu gəlin anlamağa çalışaq.

Ənənəvi tədris texnologiyalarında müəllim tədris texnologiyasının mərkəzindədir. Müəllimin rolu nədir? Öyrənməyi öyrətmək. Öyrənmə fəaliyyəti əməkdaşlığa əsaslanır. Şagirdlər öyrənmədə fəal rol oynayırlar. Tələbələrin kommunikativ səriştəsinin və öyrənmə qabiliyyətinin inkişafı texnologiyanın mahiyyətidir.

İnformasiya texnologiyaları. Müasir texnologiyaya hansı texnologiyalar aiddir? İnformasiya Texnologiyaları, bir qayda olaraq, audio video, video texnologiyası, kompüter və interaktiv lövhələr kimi texniki təlim vasitələrindən istifadə edən texnologiyaları əhatə edir.

Bu dövrdə universal kompüterləşmə dövrü, informasiya texnologiyalarından danışarkən, kompüter və internet mənbələri haqqında danışmaq lazımdır. Kompüter və internet resurslarından istifadə dilin əsas aspektlərini (lüğət, qrammatika, fonetika, nitq fəaliyyətinin növlərini inkişaf etdirmək, dinləmək, oxumaq, yazmaq və danışmaq) inkişaf etdirməyə imkan verir. Şagirdlər xarici dil öyrənmək motivasiyasını artıraraq və şagirdlərin dünyagörüşünün genişlənməsinə kömək edərək lazımi məlumatları əldə edirlər.

Dərsdə kompüter və internetdən istifadə edərək real ünsiyyət modeli yaradılır, prinsipləri ünsiyyətlilik, interaktivlik və orijinallıq kimi həyata keçirilir və buna görə tələbələrin kommunikativ mədəniyyətini inkişaf etdirilir.

Keys stadi metodu müstəqil qərar qəbuletmə bacarıqlarının inkişaf etdirilməsinə kömək edir və auditoriyada kommunikativ təcrübəni artırır. Xarici dil tədrisində kommunikativ komponenti gücləndirmək lazımdır. Keys stadi metodu xüsusi situasiya problemlərini həll etməklə təlimə əsaslanan problemli vəziyyətin təhlilidir. Qruplara bölünmüş tələbələr vəziyyəti təhlil etməli və praktiki həll yolunu müəyyənləşdirməlidirlər; prosesin sonu, qarşıya qoyulmuş problem kontekstində ümumi müzakirə çərçivəsində qiymətləndirmə və müzakirə edilməlidir. Keys stadinin istifadəsinə həsr olunmuş bir sıra işlər mövcuddur [3; 6].

P.İ. Qayrbekova qeyd edir ki, keyslərin məqsədi xarici dili öyrənən dinləyicilərin ünsiyyət və sosiomədəni biliklərinin formalaşmasına yardım etmək, müxtəlif ünsiyyət vəziyyətlərinin yaradılması prosesində son dərəcə yaxın olan real vəziyyətlərə yanaşmaqdır [3].

İ.A.Oskalskaya tədris işi üçün bir mövzu seçməyi təklif edərkən aşağıdakı qaydalara riayət etməli olduğunu qeyd edir: [5]

1. Mövzunun spesifikliyi sadə olmalıdır.
2. Mövzu ictimai olmalıdır.
3. Mövzu real olmalıdır.

Bir mövzu seçərkən fərdi yanaşma vacibdir və bir qrup tələbələr üçün uyğun olanı seçmək lazımdır. Bu qrupun xüsusiyyətinə (yaş, ölkə və milliyyət) diqqət yetirmək lazımdır. Milli ənənələr və mentalitetin xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla müəyyən bir qrup tələbə üçün uyğun və məqbul məlumatlar seçilir. Tələbələr arasında Avropadan olan tələbələr varsa, cinsi azlıqlar, nikahdan kənar münasibətlər mövzusunda ünsiyyət qura bilərik lakin bu tip mövzular yerli auditoriya ilə arzuolunmazdır. Keys stadi istifadə edərkən qrupdakı tələbələr arasındakı əlaqəni müəyyənləşdirmək vacibdir: bir-birləri ilə nə qədər tez-tez ünsiyyət qururlar? Aralarında hansı emosional iqlim formalaşıb? İştirakçılar arasındakı məsafə fərdiliyi açıq şəkildə göstərməyə imkan verməyəcəkdir. Keys stadinin məqsədi ünsiyyətdir [4].

Texnologiya dərsləri. Oyun yalnız uşaqlar üçün deyil, həm də yetkin tələbələr üçün ən yaxşı təhsil formasıdır. Uşaqlar oyun vasitəsilə onlara verilən materialı yaxşı və effektiv şəkildə öyrənirlər. Oyun metodları dilin əsas aspektləri, yəni lüğət, qrammatika, fonetika kimi işləməyə imkan verir, eyni zamanda nitq fəaliyyətinin əsas növlərini inkişaf etdirməyə imkan verir, yəni dinləmək, oxumaq, yazmaq, danışmaq. Dərslərdə oyunların istifadəsi ünsiyyət bacarıqlarını inkişaf etdirir və dil maneəsini aradan qaldırır, xarici dil tədris vasitələrinin olmaması xarici dil öyrənmək motivasiyasını artırdıqda və yaradıcılıq qabiliyyətlərini inkişaf etdirdikdə vəziyyətdən çıxma qabiliyyətini inkişaf etdirir.

Layihə metodu. Layihə metodu tələbələrə praktik problemlərin və ya problemlərin həlli prosesində müstəqil bilik əldə etmək imkanı verməkdən ibarətdir. Müəllim inkişafetdirici, koordinator, ekspert və məsləhətçi rolunu oynayır.

Layihə üzərində dərs mərhələləri:

1. Tələbə Qrupu üçün layihə mövzusunun formalaşdırılması.
2. Layihə üzərində işin planlaşdırılması – iş mərhələlərini məhdudlaşdıran vaxt çərçivəsinin müəyyənləşdirilməsi.
3. Tələbələrin tədqiqat işləri və müstəqil olaraq yeni biliklər əldə etmələri. Məlumatın axtarılması və toplanması, digər tələbələrlə, müəllimlərlə, valideynlərlə və s. məlumat paylaşımı. Xüsusi ədəbiyyatın öyrənilməsi, mediadan, internetdən materiallarının cəlb edilməsi.
4. Ümumiləşdirmə mərhələləri: sistemləşdirmə, alınan məlumatların İnternetdə tezislər, hesabatlar, təqdimatlar şəklində qurulması.
5. Nəticələrin təqdimatı.

Layihə metodu fəaliyyət vasitəsilə öyrənmə prinsipinə əsaslanır. İnkişafa yönəlmiş məlumat yanaşmasına deyil, tədqiqat fəaliyyəti üçün zəruri olan düşüncə qabiliyyətləri kompleksinin formalaşmasına yönəlmiş fəaliyyətə əsaslanır.

Layihə metodu, ünsiyyətə təbii ehtiyacın yarandığı əlverişli və təsirli bir mühit yaradan dil öyrənməyin çoxsəviyyəli bir yanaşmasıdır.

Əməkdaşlıqda təlim. Kiçik qrup təhsili bu əməkdaşlıq təlimidir. Bu texnologiyanın ideyası bütün tələbələrin aktiv birgə təhsil fəaliyyəti üçün şərait yaratmaqdır. Şagirdlərdə materialın qavranılması müxtəlif yollarla baş verir. Biri müəllimin bütün izahlarını tez başa düşür, materialı, ünsiyyət bacarıqlarını asanlıqla mənimsəyir, digərləri isə daha çox vaxt, əlavə nümunələr, izahatlar tələb edir. Hər kəsin materialı lazımi səviyyədə qavramamasını nəzərə alsaq, bu vəziyyətdə uşaqları kiçik qruplara birləşdirə və hər bir tələbənin rolunu izah edərək onlara bir tapşırıq verə bilərsiniz. Birgə səylərlə qarşıya qoyulan tapşırıq həll olunur və güclü tələbələr onun icrası uğurunda zəiflərə kömək edirlər. Bu, əməkdaşlıqda öyrənmənin ümumi ideyasıdır və tədris tapşırığını yerinə yetirmək üçün tədris qrupu elə formalaşır ki, güclü və zəif tələbələr olsun və tapşırığı yerinə yetirmək üçün qiymət bütün qrup üçün eyni olsun..

Distant təhsil. Bu, kompüter, telekommunikasiya şəbəkələrindən istifadə edərək məsafədən öyrənmədir, tələbələr müstəqil olaraq təklif etdikləri tapşırıqları yerinə yetirirlər ki, müəllimlər ya da kursantlarla onlayn görüşdə qiyabi təlim kimi yoxlayır və ya elektron poçtdan istifadə edərək tələbələrin işinə nəzarət edirlər. Distant təhsilin əsas xüsusiyyəti müəllim-tələbə formatında telekommunikasiya təlimidir. Hal-hazırda xarici dillərin distant tədrisini təşkil edən müxtəlif variantlar hazırlanmışdır və bu cür tədrisin effektivliyi də sübut edilmişdir.

Bu gün xarici dil yalnız müəyyən bir millətin mədəniyyətinin bir hissəsi deyil, həm də tələbə karyerasında uğur və gözəl gələcəyin açarıdır. Müəllim üçün düzgün tədris metodunu seçmək üçün xarici dil tədrisinin ən son metodlarını, xüsusi tədris texnikalarını və üslubunu bilmək vacibdir. Tədris metodu müəllimin idarəetmə funksiyasını yerinə yetirmək üçün bir vasitə təlimdir. Tədrisin hazırkı mərhələsində ali məktəbdə xarici dil tədrisinin məqsədi tələbələrin müəyyən ünsiyyət problemlərini həll etmək üçün bilik və bacarıqlarını həyata keçirməyə imkan verən kommunikativ səriştəyə sahib olmasıdır. Təhsildə müasir texnologiyalar xarici dilin peşəkar yönümlü tədrisi, informasiya və telekommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi, xarici dildə tədris kompüter proqramları ilə işləmək, xarici dillərin tədrisində distant texnologiyalar, güc nöqtəsi proqramında təqdimat yaratmaq, kompüter mühitində xarici dilin tədrisi (forumlar, bloqlar, sosial şəbəkələr, e-poçt), internet resurslarından istifadə və ən son test texnologiyaları.

"Texnologiya" anlayışı yunanca "sənət, sənətkarlıq" mənasını verən Techne və "tədris, bilik" mənasını verən loqotiplərdən gəlir. "Texnologiya" elmi bilik, ustalıq bacarıqları deməkdir [7].

Bu gün tələbə, şəxsiyyəti və bənzərsiz daxili dünyası diqqət mərkəzindədir. Müasir müəllimin əsas məqsədi tələbələrin təhsil fəaliyyətinin təşkili metod və formalarını seçməkdir. Məqsəd şəxsiyyətin inkişafıdır. Dərs prosesində yeni informasiya texnologiyalarından istifadə məsələsi tez-tez qaldırılır. Tədris prosesinə yeni yanaşma burada tədrisin yeni formaları və metodlarıdır. Cəmiyyətdəki qlobal dəyişikliklərlə əlaqədar olaraq xarici dilin təhsil sistemindəki rolu da dəyişdi. Sadə bir akademik mövzudan müasir təhsil sisteminin əsas elementinə, şəxsiyyətin peşəkar reallaşmasına nail olmaq vasitəsinə keçdi. Bugünkü cəmiyyət çərçivəsində şəxsiyyətin daha səmərəli inkişafına yönəlmiş xarici dil tədrisinin müasir xarici metodları nəzərdən keçirilir.

İnteraktiv texnologiyalar informasiya axtarışı, beynəlxalq elmi layihələrin inkişafı, elmi tədqiqatların aparılması üçün geniş imkanlar yaradır. İnternet bir informasiya sistemi olaraq istifadəçilərinə müxtəlif məlumat və mənbələr təqdim edir. Əsas xidmətlər dəstinə aşağıdakılar daxil ola bilər:

- E-poçt
- Telekonfranslar
- Videokonfranslar
- Öz məlumatlarınızı dərc etmək, öz ana səhifənizi yaratmaq imkanı
- İnformasiya resurslarına giriş
- İstinad kataloqları

– Axtarış sistemləri
– Sosial şəbəkələrdə ünsiyyət.

Kompüter, internet və multimedia vasitələri sayəsində tələbələrə çox sayda məlumatı qavramaq üçün unikal bir fürsət verilir və bununla da təhsil fəaliyyətinin əsasını genişləndirir və motivasiya edir [5].

Tandem metodu. Tandem metodu bizə nə verir? Dil tədrisində şəxsiyyətyönümlü bir yanaşma konsepsiyasını həyata keçirən bu tədris metodu, fərqli ana dillərinə sahib iki tərəfdaş tərəfindən xarici dilin müstəqil öyrənilməsinin yollarından biridir. Tandemin məqsədi real və ya virtual ünsiyyət formatında tərəfdaşının ana dilini qavramaq, şəxsiyyəti, mədəni komponenti, hədəf dil ölkəsinin mədəniyyəti ilə tanış olmaq, habelə maraq sahələri haqqında məlumat əldə etməkdir.

Tandem metodunun prinsipləri qarşılıqlı əlaqə və muxtariyyət prinsipidir.

Qarşılıqlı əlaqə prinsipi, tandem iştirakçılarının hər birinin ünsiyyətdən eyni dərəcədə faydalanacağını və muxtariyyət prinsipinin tərəfdaşların hər birinin öyrənmə hissəsində bir hədəf seçməsindən və son nəticələrindən müstəqil olaraq məsuliyyət daşıdığına əsaslanır.

Virtual ünsiyyət canlı ünsiyyət ilə müqayisədə bir sıra üstünlüklərə malik olan xüsusi bir ünsiyyət növüdür.

1. Rabitə sərhədləri və imkanları dünyanın demək olar ki, bütün ölkələrində tapıla bilən dünya tandem tərəfdaşlarına qədər genişlənir.

2. Hər iki tərəfdaş texniki materiallardan istifadə üçün əlverişli, alışdığı yaşayış məkanındadır, və lazımi məlumat mənbəyi onlar üçün mövcuddur.

3. Ünsiyyət əsasən yazılı şəkildə (e-poçt və ya ünsiyyət yolu ilə) həyata keçirilir və bu, yazı bacarıqlarını inkişaf etdirməyə imkan verir.

4. Təlim mətnli mesajlar şəklində baş verir.

5. Mesajlaşma zamanı yazılı mətnləri anlamaq bacarığı formalaşır.

6. Tərəfdaşın məktublarındakı səhvlərin düzəldilməsi başqalarının və öz səhvlərinin axtarışı və təhlili bacarığını formalaşdırmağa kömək edir.

Tandem metodunda toplanmış təcrübə aşağıdakı nəticələrə gəlməyə imkan verir:

Tandem metodu dil dərslərində müasir tədris texnologiyalarından istifadənin perspektivli variantlarından biridir, müntəzəm e-poçt mübadiləsi nəticəsində yazı bacarıqları və e-poçt yazmaq bacarığı təkmilləşdirilir. Kompüterlə işləmək və internetdən istifadə bilikləri genişləndirir. Dünyagörüşü genişlənir, öyrənilən dil sisteminin bilikləri genişlənir. Bu texnologiya xarici dildə məktəb tədris sistemində kütləvi şəkildə tətbiq olunmağa layiqdir.

Kommunikativ metod. Məqsəd kommunikativ səriştəyə sahib olmaqdır.

Mətnlər tələbəni öz fikirlərini bildirməyə təşviq edən münaqişələri göstərməlidir. Təlim qrammatika vasitəsilə deyil, ünsiyyət niyyəti ilə idarə olunur. Şagirdlər özlərini tədris prosesinin mərkəzində tapırlar. Dil ünsiyyət vasitəsinə çevrilir. Ünsiyyət istiqamətindəki məşqlər vasitəsilə tələbələr ünsiyyət zamanı ünsiyyəti qurmağı öyrənirlər. Tələbə danışıq bacarıqlarını inkişaf etdirir, səhv qorxusunu və xarici dildə açıq danışma maneəsini aradan qaldırır.

İşin elmi nəticəsi. Ənənəvi və interaktiv metodların birləşməsi həm bilik və praktik bacarıqların tətbiqində, həm də şagirdlərdə mənəvi dəyərlər institutunun formalaşmasında yaxşı nəticə verə bilər ki, bu da ahəngdar bir şəxsiyyətin tərbiyəsi və millətlərarası münasibətlərin təminləşdirilməsi üçün vacib amildir. Bu, mədəniyyətlərarası ünsiyyəti inkişaf edir və müxtəlif dillərdə və mədəniyyətlərdə ünsiyyət quranlar arasında şifahi və qeyri şifahi ünsiyyətdir.

İşin elmi yeniliyi. Qlobal dil kimi bütün dünyada tanınan ingilis dili müxtəlif xalqları, sivilizasiyaları və mədəniyyətləri birləşdirən bir dil olmuşdur. İngilis dilində kommunikasiya elə bu baxımdan dünyada müxtəlif insan münasibətlərini tənzimləyən gözəl davranış formasına çevrildi və eyni zamanda insanların birgə fəaliyyəti əsasında onların əlaqələrini bölüşdürən və müxtəlif mədəniyyətləri formalaşdıran bir yol, bir vasitə oldu.

İşin tətbiqi əhəmiyyəti. Xarici dillərin tədrisinin əsas məqsədi tələbələr tərəfindən nitq fəaliyyətinin bütün növlərində ünsiyyət təlimlərinə yiyələnmək və şagirdlərin dildən ünsiyyət vasitəsi kimi istifadə etmək qabiliyyətlərini inkişaf etdirməkdir. Müəllimin vəzifəsi hər bir tələbənin dərs prosesində öz fəaliyyətini göstərməsinə imkan verəcək bir tədris metodu seçməkdir.

Ədəbiyyat

1. Адонина, Н.П. Кейс-стади: история и современность // − 2012 г. №2. − с. 43-48.
2. Блонский, П.П. Память и мышление Избранные психологические произведениям / П.П.Блонский, −Просвещение, −1964 г.
3. Гаирбекова, П.И. Актуальные проблемы цифровизации образования в России / П.И.Гаирбекова / Современные проблемы науки и образования. – 2021.
4. Лежнина Л.В. Кейс-метод в обучении педагогов-психологов / Наука и школа. − 2008. №5. − с. 68-70.
5. Оскальская, И.А. Активное внедрение технологий кейс-стади в процессе обучения иностранному языку студентов неязыковых специальностей. − 2016 . №3-2(15). − с. 77-82.
6. Шумек, М.А. Кейс-метод на уроках русского языка как иностранного и неродного / М.А.Шумек. − 2017. №13. − с. 25-29.
7. Юлдашев, З.Ю. Инновационные методы обучения: особенность кейс-стади метода обучения и пути его практического использования / З.Ю.Юлдашев, Щ.И.Бобахужаев, − 2006. − с. 88.

A.Sh.Namatova

Modern Methods and Technologies in Teaching Foreign Languages

Summary

The article under consideration addresses the theoretical underpinnings of the use of several contemporary teaching methodologies in an English language classroom. Given the inadequate theoretical and methodological advancement of using contemporary methods in an English instruction, the selected study issue is pertinent. Opinions from other scientists are also covered in the article.

Key words: *Education, foreign language, methods, speech activity, modern technologies*

А.Ш.Наметова

Современные методы и технологии обучения иностранным языкам

Резюме

В статье рассматриваются теоретические основы использования нескольких современных методик обучения на уроках английского языка. Речь идет об актуальности выбранного вопроса исследования с учетом достаточного теоретико-методического прогресса в использовании современных методов обучения английскому языку. В статье также обсуждаются идеи и публикации других ученых.

Ключевые слова: *обучение, иностранный язык, методика, речевая деятельность, современные технологии*

Rəyçi: dos. S.Hüseynova

Redaksiyaya daxil olub: 15.05.2024.